

Gıyâseddin Mahmud arasında bölüşüleceğine dair bir antlaşma yapıldı. Bundan çok rahatsız olan Yıldız, Bâmyânî kardeşleri serbest bıraktı ve onları yeniden tahta oturttukten sonra tekrar Gıyâseddin Mahmud'un idaresine geçen Teginâbâd ve Büst'ü zaptetti. Bunun üzerine Kutbüddin Aybeg'in gönderdiği birlikler Gazne'yi kuşattı ve Receb 603'te (Şubat 1207) şehri ele geçirdi. Yıldız, Büst ve Teginâbâd'dan ayrılmak zorunda kaldıysa da daha sonra Büst'ü yeniden zaptetmeyi başardı. Gazne'de sağlam bir devlet kurmak için Hindistan'ın ele geçirilmesinin zorunlu olduğunu anlayan Tâceddin Yıldız'ın Sistan'ı zaptetme girişimleri sonuçsuz kaldı. Pencap'ı ele geçirmek amacıyla bir sefer yaptıysa da Kutbüddin Aybeg tarafından mağlûp edildi ve Aybeg kırk gün kadar Gazne'ye hâkim oldu; ancak Yıldız, Gazne'yi tekrar hâkimiyetine almayı başardı (605/1208-1209). Gurlu Sultanı Alâeddin Atsız'ın Hârizmşahlar'a itaat arzemesiyle Tâceddin Yıldız, Alâeddin Atsız ile birkaç yıl boyunca mücadele etti ve sonunda Gur'u onun elinden aldı. Ayrıca Gurlu emirlerin desteğini kazanmak için Garcistan'da hapiste bulunan Ziyâeddin (Alâeddin) Muhammed'i Firûzkûh'a getirterek tahta oturttu (611/1214).

Tâceddin Yıldız'ın gittikçe güçlenmesi, Hârizmşah Alâeddin Muhammed'i harekete geçirdi. Önce Bâmyân bölgesini istilâ etti, ardından Gazne üzerine yürüdü. Yıldız'a haber göndererek hutbe ve sikkeyi kendi adına çevirmesi şartıyla Gazne'yi kendisine bırakacağını bildirdi. Yıldız bu şartları yerine getirdiyse de Gazne'de vekil bıraktığı Kutluğ Tegin şehri Hârizmşah Alâeddin'e teslim etti (Şâban 612 / Aralık 1215). Hârizmşah Alâeddin'in kuvvetlerine karşı koyamayacağını anlayan Yıldız'ın Hindistan'a ilerlemekten başka çaresi kalmadı. Mülтан ve Uça hâkimi Nâsirüddin Kabâce ile yaptığı savaşı kazanıp Lahor ve Pencap'ın Tâniser'e kadar olan kısmını zaptettikten sonra Delhi Sultanı İltutmuş'tan bölgede bağımsızlığının tanınmasını istedi, İltutmuş bunu reddedince Delhi'ye yürüdü. Delhi Sultanlığı kuvvetleriyle Yıldız'ın ordusu Tarâin'de karşılaştı (3 Şevval 612 / 25 Ocak 1216). Meydana gelen savaşta Yıldız yenildi ve esir alınarak Bedâûn Kalesi'nde hapsedildi. Bir süre sonra orada öldü ve Bedâûn'da defnedildi. İbnü'l-Esir onun tutsak alındıktan sonra öldürüldüğünü kaydeder (*el-Kâmil*, XII, 267). Kaynakların belirttiğine göre Tâceddin Yıldız dindar, iyilik sever, cömert

ve dürüst bir idareciydi; çevresindekilere ve halka karşı adaletli davranır, özellikle tüccarlara ve yabancılara ihsanlarda bulunurdu. Kızlarından birini Sultan Muizzüddin'in isteğiyle Kutbüddin Aybeg, diğerini Nâsirüddin Kabâce ile evlendirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan Nizâmî, *Tâcü'l-me'âşir*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2847, vr. 218^a-219^b; a.e. (trc. H. M. Elliot – J. Dowson, *The History of India* içinde), Delhi 1990, II, 239; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Ahmed Ağırakça – Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, XII, 160, 177-178, 180-181, 183-186, 193-197, 203, 205-208, 265-267; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, 408-413, 417, 445; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), II, 47, 69; İsmâî, *Fütûhu's-selâtin* (nşr. Âgâ Mehdi Hüseyin), Agra 1938, s. 98-100, 103-107; Nizâmeddin Ahmed Herevî, *Tabakât-ı Ekberî* (nşr. B. De), Kalkûta 1913, I, 43-44, 58; M. Aziz Ahmad, *Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi (1206-1290 A. D.)*, Lahore 1949, s. 97-100, 164; Muhammad Abdül Ghafur, *The Gôrids History, Culture and Administration: 543-612/1148-1216* (doktora tezi, 1960), Hamburg Universitäts-Bibliothek, nr. D177, s. 103-109, 115-116, 119, 121-124; Khaliq Ahmad Nizami, "The Early Turkish Sultans of Delhi", *CHIn*, V, 198-202, 214; E. Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Delhi*, Amsterdam 1981, s. 25-32; M. Fuad Köprülü, "Aybeg", *İA*, II, 59; C. E. Bosworth, "Ghûrids", *El²* (Ing.), II, 1102-1103; a.m.f., "Tâdj al-Din Yıldız", a.e., X, 60; A. S. Bazmee Ansari, "İltutmuş", *DİA*, XXII, 158.

S. HALUK KORTEK

TÂCEDDİN b. ZEKERİYYÂ

(تاج الدين بن زكريا)

Tâcüddin b. Zekerîyyâ
b. Sultân el-Abşemî el-Ümevî
el-Osmânî
el-Hindî en-Nakşibendî
(ö. 1050/1640)

**Nakşibendiyye-Ahrâriyye tarikatının
Tâciyye şubesinin kurucusu.**

Delhi'nin Senbhel kasabasında doğdu. Bazı eserlerinde adını Abşemî, Ümevî, Osmânî nisbeleriyle birlikte kaydetmiş (*Mu'arrebü'r-Reşehât*, vr. 2^b) ve soyunun Hz. Osman'a ulaştığını belirtmiştir (*Risâle fi'l-cevâbi 'an ba'zi fi'l-iş-şüfiyye*, vr. 2^a). Abşemî nisbesi, onun Kureys'in Abdümenâfoğulları'ndan Abdüşems koluna mensup olduğunu göstermektedir (Sem'ânî, VIII, 367-368). Tâceddin, genç yaşta mürşid bulmak için çıktığı yolculuğu sırasında Ecmîr'e uğrayıp Çiştîyye tarikatının kurucusu Muînüddin Hasan el-Çiştî'nin kabrinde inzivaya çekildi. Burada onun ruhaniyetinden Üveysilik tarikiyle zikir aldı. Delhi'de Çiştî Şeyhi Hamîdüddin Nâgevrî'nin kabri yanında uzun müddet bu zikirle meş-

gul oldu. Ancak bununla yetinmeyip tekrar bir mürşid aramaya başladı. Senbhel'de tanıştığı Seyyid Ali Kivâm'ın halifesi Şeyh Allahbahş (İlâhbahş) eş-Şüttârî'ye intisap ederek on yıl kadar hizmetinde bulundu. Ondan Aşkîyye, Kâdiriyye, Çiştîyye ve Medâriyye tarikatlarından icâzet aldı. Allahbahş'ın 19 Ramazan 1002'de (8 Haziran 1594) vefatının ardından Nakşibendiyye-Ahrâriyye tarikatı şeyhi Bâki-Billâh'a intisap etti. Bâki-Billâh'tan Nakşibendiyye hilâfeti alıp Senbhel'de irşad faaliyetine başladı. Onun kendisine intisap etmek isteyenlere icâzetli olduğu tarikatların herhangi birinden zikir telkin ettiğini öğrenen Bâki-Billâh bir mektup yazarak bu hususta kendisini uyardı. Tâceddin bu olaydan sonra müridlerini sadece Nakşibendiyye usulüyle eğitti.

Bâki-Billâh'ın 25 Rebîülâhîr 1012'de (2 Ekim 1603) vefatının ardından Senbhel'den ayrıldı. Hindistan ve Keşmir'in birçok şehrini dolaştıktan sonra Mekke'ye yerleşti. Kendisine mürid olanlar arasında ilmi ve takvâsiyle tanınan Ahmed Allân da bulunduğu için burada "şeyhu Ahmed Allân" diye meşhur oldu. Birçok defa Hindistan'a gitti. Pirdaşı İmâm-ı Rabbânî bir mektubunda onun Hindistan'a gelmesini özlemle beklediklerini yazar (*Mektûbât*, I, 257). Bu seyahatlerin sonuncusunda Lahor'a uğradı, oradan Basra'ya geçti. Basra'da aralarında Lahsâ (Ahsâ) Valisi Yahyâ b. Ali Paşa'nın da bulunduğu birçok kişi müridleri arasına katıldı. 18 Cemâziyelevvel 1050'de (5 Eylül 1640) Mekke'de vefat eden Tâceddin b. Zekerîyyâ, Kuaykân dağının eteğinde hazırlanmış olduğu kabre defnedildi. Ölüm tarihini 22 Rebîülevvel 1052 (20 Haziran 1642) olarak kaydedenler de vardır. Müridlerinden Seyyid Mahmûd b. Eşref el-Hüseyinî *Tuhtetü's-sâlikîn fi zikri Tâci'l-Ârifîn* adlı bir menâkıbnâme kaleme almıştır.

Tâceddin b. Zekerîyyâ, Hicaz bölgesine ve Yemen'e gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Nakşibendiyye'nin Araplar arasında yayılmasını sağlamış, onunla birlikte Nakşibendiyye'nin Ahrâriyye kolundan Tâciyye ismiyle bir şube doğmuştur (Harîrîzâde, I, vr. 196^b, 200^a). Tâciyye silsilesi Tâceddin b. Zekerîyyâ, Bâki-Billâh, Mevlânâ Hâce Emkenâkî, Derviş Muhammed Emkenâkî, Muhammed Zâhid Vahşî vasıtasıyla Ubeydullah Ahrâr'a ulaşır (Tâceddin b. Zekerîyyâ, *Risâle fi'ş-şüfiyye't-târikatî'n-Nakşibendiyye*, vr. 47^b-48^a). Şeyh Tâceddin'den sonra halifeleri Ebû'l-Vefâ Ahmed b. Muhammed el-Acîl, Seyyid Mahmûd el-Hindî ve Muhammed Abdülbâki ez-Zebidî ile ayrı

ayrı silsileler meydana gelmiş, bunlardan Seyyid Mahmûd el-Hindî ile devam eden silsileden Abdülğani en-Nablusî, Muhammed Abdülbâkî ile devam eden silsileden de Harîrîzâde hilâfet almıştır (*Tibyân*, I, vr. 200^b).

Eserleri. 1. Âdâbü'l-mürîdîn (Âdâbü'l-meşîha ve'l-mürîdîn) (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2448, vr. 38^b-70^a, Yazma Bağışlar, nr. 2931, vr. 10^b-52^b; İÜ Ktp., FY, nr. 870, vr. 101^b-130^a). **2. Hüc-cetü'l-mürîdîn (Risâle fi'l-cevâbi 'an ba'zî fi'li's-şüfiyye)**. Birçok zâhir ulemâsının bid'at kabul ettiği musâfaha, hırka, halvet gibi tasavvufî uygulamaların bid'at olmadığını ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 367, vr. 86^b-106^b; Âşir Efendi, nr. 157, vr. 1^b-36^a). **3. Nefhatü'l-ilâhiyye fi tarîka-ti'n-Nakşibendiyye (Vâridâtü Şeyh Tâ-ciddîn b. Zekerîyyâ)**. Müellif bu eserinde Nakşibendiyye silsilesini kaydettikten sonra tarikatın âdâb ve usulünü ele almıştır (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, AY, nr. 971, vr. 182^a-190^a; Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 3935, vr. 87^b-93^a). **Tâciyye** diye bilinen ve birçok nüshası bulunan eserin adı kütüphane kataloglarında ve bazı kaynaklarda *Nefhatü'l-ilâhiyye fi mev'izeti'n-nef-si'z-zekiyye, Silsiletü tarîki's-sâdeti'n-Nakşibendiyye, Risâle fi beyâni mu'te-kadâtî's-sâdati'n-Nakşibendiyye, Risâle fi usûli't-tarîkati'n-Nakşibendiyye, Risâle fi âdâbi't-tarîkati'n-Nakşibendiyye* şeklinde kaydedilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir nüshasının kapağında (Serez, nr. 1530, vr. 158^a-167^a) "eserin Ahmed b. Allân tarafından yapılan tercümesi" şeklinde yer alan kayıt doğru değildir. Eseri Abdülğani b. İsmâil en-Nab-

lusî *Miftâhu'l-ma'îyye fi tarîki'n-Nakşibendiyye* adıyla şerhetmiş, bu şerh Osman Bahrî b. Muhammed Emîn tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1289). **4. Câmi'u'l-fu'âd**. Bazı kaynaklarda yanlışlıkla *Câmi'u'l-fevâ'id* diye kaydedilen eserde vera', tevekkül, mücâhede, muhabbet, fakr, zühed, rızâ, vahdet-i vücûd, cem', tefrika, semâ, raks, hırka, sohbet, uzlet gibi konular ele alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 367/1; İÜ Ktp., AY, nr. 5490). Müellif eserin başında, kendisine gelen bir talep üzerine önce Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sini şerh etmeye niyetlendiğini, ancak ömrünün yetmeyeceğini düşünerek bundan vazgeçip *Câmi'u'l-fu'âd*'ı yazdığını söyler. Bazı kayıtlarda müellife nisbet edilen *Fevâ'idü'l-Kuşeyrî* de bu eser olmalıdır. Tâceddin b. Zekerîyyâ ayrıca Abdurrahman-ı Câmî'nin *Nefhâtü'l-ünsü* ile (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1967-1968; Dârü'l-kütüb-i'l-Mısıriyye, nr. 9795) Fahred-din Ali Safî'nin *Reşehât-ı Aynü'l-hayât*'ını Farsça'dan Arapça'ya (*Ta'ribü'r-Reşehât/Mu'arrebü'r-Reşehât*) çevirmiştir (Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 170, Hâlet Efendi-Ek, nr. 67; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2344). Bunların dışında bazı kasidelerinin toplandığı *Risâle fi'l-kaşâ'id* adlı bir eseri (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 367, vr. 107^a-113^a), velâyet hakkında küçük bir risâlesi (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, AY, nr. 971, vr. 190^b-192^a) ve *Tuhtetü'l-mülûk fi ma'rifeti men enşafe bi's-sülûk, Risâle fi beyâni sülûkü'l-Kübreviyye, eş-Sı-râtü'l-müstakim, Esrârü'l-ibâde, Risâle der Bâb-ı Envâ'i Tıb* adlı başka eserleri vardır. Onun yemek pişirme ve ağaç dikme usulleriyle ilgili eserler de kaleme aldığı belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâceddin b. Zekerîyyâ, *Mu'arrebü'r-Reşehât*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi-Ek, nr. 67, vr. 2^b; a.mlf., *Risâle fi'l-cevâb 'an ba'zî fi'li's-şüfiyye*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 157, vr. 2^a; a.mlf., *Risâle fi usûli't-tarîkati'n-Nakşibendiyye*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 474, vr. 47^b-48^a; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 367-368; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul, ts. (Fazilet Neşriyat), I, 257; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1967-1968; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, I, 18-19, 346-347, 464-470; II, 283; III, 50-51; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 196^b-202^a; M. Hâşim-i Kışmî, *Berekât: Zübdetü'l-Makâmât, İmam-ı Rabbânî ve Yolundakiler* (trc. A. Faruk Meyan), İstanbul 1974, s. 51-57; Muhammed Sâdiq Dihlâwî, *The Kalimat al-Sâdiqin* (trc. Muhammad Saleem Akhtar), New Delhi 1990, s. 24-25; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâtır*, Beyrut 1420/1999, V, 499, 507-508; Brockelmann, *GAL*, II, 552-553; *Suppl.*, II, 286-287, 618; *İzâhu'l-meknûn*, I, 356; II, 66, 664; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 244; II, 280; S. de Laugier de Beaurecueil, *Manuscripts d'Afghanistan*, Kahire 1964, s. 62; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 93-95; S. A. A. Rizvi, *Muslim Revivalist Movements in Northern India*, New Delhi 1993, s. 198-199; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 136, 206-208, 265-266, 393, 404; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzabî 1425/2004, III, 1780-1781; *Mu'cemü'l-mah-tûâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâ-tûlî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 359; Nesim Ahmed Feridî Emrûhî, "Tâced-dîn b. Zekerîyyâ", *İDM*, VI, 18-21.

REŞAT ÖNGÖREN

TÂCEDDİNOĞULLARI

XIV. yüzyılın ikinci yarısında
Niksar-Kelkit yöresinde kurulan
hânedan ve beylik.

Beyliğin ve hânedanın kurucusu Tâced-din Bey'in Selçuklu soyuna mensup bulunduğu ileri sürülmüştür. Babasının Emîr Doğanşah (Doğançık Bey) adlı bir Türkmen beyi olduğu, onun İlhanlı hâkimiyetinin çöküşünden sonra müstakil hareket etmeye başladığı, Emîr Eretna'ya karşı çıkarak Amasya'yı ele geçirdiği, 1341'de buradan çıkarılınca Niksar yöresine çekildiği ve 747 (1346) veya 749 (1348) yılında ölümünün ardından yerine oğlu Tâceddin Bey'in geçtiği belirtilir. Onun faaliyet alanının Canik (Samsun-Ordu) kesimi oluşu bu bölgede yoğunlaşan Çepni boylarıyla ilişkisinin bulunduğuna işaret eder. Canikli (Canîti) diye de anılan Tâceddin Bey'in merkezi Niksar olup sınırları bazan Kelkit, Amasya, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon'a kadar genişlemiştir. Tâceddin Bey önceleri Amasya Emîri Hacı Şadgeldi'ye tâbi idi, ayrıca Eretna-oğulları'na vergi veriyordu. Bölgede Kadi

Tâceddin b. Zekerîyyâ'nın *Câmi'u'l-fu'âd* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 367/1)